

A fenntartandó magánjog

1. A 21. század első évtizedének utolsó harmadát egy társadalmi és egy természeti jelenség tette emlékezetessé: egyfelől a 2008–2009-es „globális” pénzügyi és annak nyomán kibontakozó gazdasági válsághullám, másfelől az ugyancsak globális klímaváltozással összefüggő természeti katasztrófa sorozat. E két jelenség együttes hatásaként egyre szorongatóbb a felismerés és egyúttal a kérdés, hogy tudniillik amit eddig fejlődésnek neveztünk, az fenntarthatatlanná vált, de vajon hol van, és merre vezet a fenntartható fejlődés útja. Autós hasonlaltal élve, ha az ember egy zsákutcába kanyarodott be, abban nem célszerű tovább menni, pláne másokkal versenyezve gyorsítani, hanem lassítani kell, megállni, hátramenetbe kapcsolni és óvatos körültekintéssel kihátrálva a zsákutcaból egy járható útvonalat keresni. Ha a fenntarthatóság-fenntarthatatlanság kérdéseiben is érdekharc, vagy más szóval verseny folyik, úgy ennek az az abszurditása, hogy az lesz a győztes, aki előbb meghátrál. Eddig értéknek és ezáltal fejlődésnek, fejlettnak mondott kategóriákat (jövedelem, profit, haszon, fogyasztás) át kell értékelnünk, csakúgy, mint az eddig értékként nem tételezett fogalmakat (természet, környezet, létezés, egészség, túlélés, jövő generációk esélyei). Az egész emberiség teljes értékrendszerének átértékelése, új prioritások megfogalmazása, rangsorok felállítása óriási feladat, hiszen az életünk függ tőle: minimum az életminőségünk, de az is lehet, hogy az életben maradásunk. Az alig két évtizede társadalmi-gazdasági „rendszer” váltó posztkommunista országoknak még nehezebb a helyzete: kiábrándító gyorsasággal szétfoslott illúzióik romjain most újra rendszert, „értékrendszert” kellene váltaniuk. Bár az eddig példaképnek tekintett gazdagabb országok túlélőképessége is nagyobb, az azonban csak a fenntarthatatlanság hosszabb agóniája, már nem fejlődés, csak a fejlődés látszatának fenntartása. Aki a véges materiális javak korlátlan bőségének és élvezetének illúzióját hamarabb feladja és a megújuló természeti és az immateriális (eszmei) társadalmi javak valóban kimeríthetetlen értékeinek bővítésére és fogyasztására tér át, az most a fenntartható fejlődés éllovasa, győztese, más országok példaképe lehet. Már ha megvan ehhez az új érték- és világszemléleten alapuló kellő súlyú egyéni és közösségi, azaz társadalmi eltökéltsége. Tudom jól, még nincs meg, sőt még alig körvonalazódik. Holott nálunk, itt és most, legalább a fenntarthatóság

sarokpontjainak, tág kereteinek kijelölésére kínálkozna alkalom. Egyidejűleg folyik ugyanis az állam és a polgár életét alapvetően meghatározó két nagy közjogi és magánjogi norma, az Alkotmány és a Polgári Törvénykönyv megalkotása. Az államélet és a magánélet terén milyen értékrendszert tükröz, illetve tartalmaz majd ez a két jogi dokumentum? A régit, az újat, vagy a kettő sajátos (magyaros? átmeneti?) elegyét? Be kell vallanom, nem irigylem sem az alkotmányozókat, sem a kodifikátorokat, tekintve, hogy ahogyan ma még senkinek, úgy nekem sincs kész új receptem. Van viszont régi tapasztalati tudásom, vannak új ismereteim, szerény kreatív hajlamom, így lehet mindezekből olyan egyéni elképzelésem, ami továbbgondolásra érdemes és ebből a célból másokkal megosztható.

2. „A járt utat a járatlanért el ne hagyd!” – ezt a népi bölcsességet, ami az eltévelyedéstől, a „zsákutcás haladástól” kíván megóvni, rávetíthetjük a fenntarthatóság-fenntarthatatlanság mai dilemmájára is. Semmit, ami a történelem eddig járt útján kiállta a fenntarthatóság próbáját, elhagyni nem kell, a folytatás, az új irány pedig csak olyan lehet, ami illeszkedik a régihez, azaz a fenntarthatósághoz. Amilyen jól hangzik ez így általánosságban, olyan nehéz megvalósítani egy-egy konkrét területen. Nézzük ezt meg az új Ptk. kodifikációja körében. Az új Ptk. Konceptiója már bevezetőjében hangsúlyozta, hogy „Nem érinti a Ptk-nak azokat a rendelkezéseit, amelyek – a Kodifikációs Főbizottság megítélése szerint – nem szorulnak változtatásra, mert megfelelnek átalakult viszonyainknak.”^[1] Ez az eddig járt út fenntarthatóságára utalás és egyúttal fenntartásának a szándéka, kiegészítve a Ptk. négy évtizedes bírói gyakorlatának kodifikációra érett eredményeivel, a nemzetközi jogalkotásból, az Európai Unióhoz való csatlakozásból és egyes új jogterületi fejleményekből (pl. fogyasztóvédelem) adódó követelményekkel. A készülő új Polgári Törvénykönyvnek tehát úgy kell megőriznie és átmentenie a jövő számára a magánjog által kétezzer év alatt kihordott, kiforrott, maradandónak, tehát fenntartandónak bizonyult értékeket, hogy ne merevítse be, ne konzerválja azt a fenntarthatatlan társadalmi-gazdasági rendet, ami most éppen körülvesz minket, közben képes maradjon minden olyan új érték befogadására, ami a régiekkel együtt tovább javítja az embert és az emberek közösségeit, végső fokon a társadalmat. Ez a nyitottság az új értékek befogadására egyúttal azt is jelenti, hogy ha megszületik is az új Ptk., annak hatálybalépése napján a magánjog „kodifikációja”, azaz folytonos megújulása – ha más módon és más ütemben is, de – folytatódik. Hiszen ahogyan Meszlény Artúr írta: „A törvény betűje holt jog; élő jog az, amit a betűből az élet megvalósít.”^[2] A magánjogi keretnormák által a felek számára biztosított autonóm mozgástéren, az új érték szemléleten alapuló életviszonyokból új jogviszonyok születhetnek, melyek a jogot is új elemekkel gazdagítják. Ezek a magánjogi kereteken, a mindenkori feleken és a konkrét jogviszony-

[1] Az új Ptk. Konceptiója és Tematikája. *Magyar Közlöny* 2003. évi 8. szám A/1/2. p.

[2] Meszlény Artúr: *A Polgári Törvénykönyv szocializálása*. A Jogállam Könyvtára 8. Füzet. Franklin Társulat, Budapest, 1916. 17.

elemeken múlik, milyen emberek milyen társadalmat alkotnak éppen. Sok függ tehát attól, hogy a kodifikált normáknak, megelőzőleg azok kodifikátorainak – a múltból a jelenen át a jövőbe tekintve – milyen (fenntartható vagy fenntart-hatatlan?) az ember- és társadalomképe.

3. Az, aki – miként e sorok írója – világra eszmélő kamaszkorát és felnőtt éveinek több mint felét a szocializmus építésének nevezett kommunista diktatúrában élte, még értette (vagy még inkább érezte) az első szabad választás kampányában (1990 tavaszán) az egyik rendszerváltó párt plakátján szereplő két szó súlyát: „szabadság és tulajdon.” Alatta zárójelben ott volt a szerző is: Kőlcsey. De mit is jelentett ez a két szó eredetileg? A polgárosodó társadalmak két legfőbb értékét, az egyes embert (a polgárt) motiváló két legfőbb hajtóerőt. Társadalmi alapérték szerepükben egyúttal a társadalmi béke, a kiegyensúlyozott fejlődés, a „haladás” feltételei. Mert mivel lehet ezeket előmozdítani? Kőlcsey szerint „Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társadalom tagjait egyformán kösse a hazához. S ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon.”^[3] Az általános iskolák osztálytermeiben az én időmben (1950-es, 60-as évek) még nagy költőink vers-idézetei voltak a falakon. Nekem ott is Kőlcsey jutott: „Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül.” Ott, a falusi iskolában nem minden szavát értettük pontosan, de éreztük az egésznek a jelentését és a jelentőségét. Valahogy úgy, ahogyan Deák Ferenc is értette, és az embert motiváló hajtóerőként értelmezte annakidején (1840-ben): „A szorgalomnak két hatalmas rugója van: szabadság és tulajdon.”^[4] A szülőktől és nagyszülőktől megtapasztalt, szorgalmas munkára nevelt parasztyereknek lelkében, a mindennapi küzdelmes életre rezonáltak e fenséges szavak. A saját tulajdonban, saját munkával teremtett létbiztonságban, a család oltalmazó közegében nem éreztünk szegénységet és távoli fenyegetésnek tűnt a politikai diktatúra is. A „kisbirtokos” szabadságának, függetlenségének és ezekre alapozott büszkeségének érzése volt ez, amit Veres Péter fogalmazott meg a legérzékletesebben: „A kisbirtokos földje tehát nem mozgatható tőkevagyon, hanem csak megélhetési alap. Egyetlen előnye csak az (...): saját földjén talál munkát és saját maga termeli a kenyerét. Ez nagy dolog, a legnagyobb dolog a földön, mert a legnagyobb egyéni szabadságot biztosítja az embernek, ezért ragaszkodik a paraszt olyannyira, életre-halálra a földjéhez. Igaza van: a legmagasabbrendű élet a szabad kisbirtokos élet.”^[5] A saját tulajdonban végzett saját munkán alapuló „privát autonómiának”, azaz létbiztonságnak, szabadság-érzésnek azonban komoly ára is volt: a mindennapi fáradság, küszködés, kockázatok és veszteségek. Ezek azonban nem csökkenték, sőt inkább növelték az előbbieket értékét, becsületét és megbecsülését. Ez a létforma a közösség minden egyes tagjának nem csupán önbecsülést adott, de biztosította az ember (a személyiség) mások általi elismerését, megbecsülését is. A szorgalmas munkánál, a „munkás” embernél ugyanis nincs értékesebb,

[3] *Nemzeti Olvasókönyv*. Szerk.: Lukácsy Sándor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.

[4] *Uo.*

[5] Veres Péter: *A paraszti jövőendő*. Sarló Kiadó, Budapest, 1948. 86.

ő az, aki hat, alkot és gyarapít, és ha ilyenek kellően sokan vannak, a nemzet is gazdagszik, s a haza fényre derül.

4. Valahogy így érthette, tapasztalhatta meg a nemzet gazdagodását Adam Smith is, amikor eredetileg (1776-ban) máig érvényes gondolatát megfogalmazta: „*Saját munkája* olyan tulajdona az embernek, amely minden más tulajdonának a legfőbb forrása, *s mint ilyen a legszentebb és legsérthetlenebb.* (kiemelés tőlem – L. B.) A szegény ember minden atyai öröksége a karja ereje és a keze ügyessége; akadályozni őt abban, hogy ezzel az erejével és ügyességével embertársai ártalma nélkül a legjobb belátása szerint éljen, egyenlő a legszentebb tulajdon nyilvánvaló megsértésével.”^[6]

A saját munka és saját tulajdon egysége, ennek embert és társadalmat formáló, társadalomszervező ereje alig másfél évtizeddel később már megjelent a magyar polgárosodás előfutárainak alkotmányozási-törvényhozási programjában. A későbbi Szabadság és Egyenlőség Társaságának tagja, a kiváló jogtudós, Hajnóczy József már 1790-ben így írt: „Szabad megengedett tisztességes eszközökkel kinek-kinek belátása szerint helyzetét jobbá tenni, vagyonát gyarapítani. Ezeket minden egyént megillető természeti szabályoknak tartom, melyeket a törvények sem módosíthatnak, mégis törvénybe kell iktatni őket, hogy növekedjen a hazaszeretet. (...) Köztudomású, hogy azok, akik saját jogon rendelkeznek birtokkal, jobban művelik a földet azoknál, akiknek nincsen saját birtokuk. Azonkívül azt a sok apró földdarabot, amelynek külön-külön gazdája van, nagyobb iparkodással művelik, mint az egy tulajdonos nagy kiterjedésű földjeit. (...) A tapasztalat azt mutatja, hogy többet végez egy nem robotoló munkás, mint két robotoló. (...) Mindenki tudja, hogy a kincstári javakkal gazdálkodnak a legrosszabban. Ha a földbirtok által a haza teljesjogú polgárai lesznek, körömszakadásig védik majd azokat a törvényeket, melyek alapján birtokhoz jutottak.”^[7] Hajnóczy a mai magyar polgárosodás „utófutára” is lehetne, hiszen minden gondolata teljesen azonos tartalommal ma is aktuális.

5. Amit Hajnóczy „természeti szabályoknak” tartott, annak tartotta XIII. Leó pápa is, Európában nagyhatású körlevelében, a Rerum Novarumban. „... az élet fenntartásának alapja kizárólag az a munka, amellyel valaki a földjét műveli, vagy mesterségét űzi. ...a magántulajdon teljes összhangban van a természet rendjével. Mindazt, ami az élet fenntartásához és magasabb színvonalra emeléséhez szükséges, a föld nagy bőségben kínálja ugyan, de önmagától, az emberi művelés és gondozás nélkül nem teremhetné meg. Mivel pedig az ember a természet javainak megszerzésekor szellemi képességét és testi erejét fekteti az anyagba, és ilyen módon ezt az általa megmunkált anyagi természetű darabot önmagához hasonítja, és a munkában mintegy tulajdon személyiségének bélye-

[6] Smith, Adam: *A nemzetek gazdagsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. 172.

[7] Hajnóczy József: *A magyar országgyűlésen javaslandó törvények lényege*. In: *Történelmünk a jogalkotás tükrében*. Szerk.: Beér János – Csizmadia Andor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966. 617-626.

gét nyomja rá, teljes mértékben helyes és szükségszerű, hogy ezt a darabot most már sajátjaként bírhatta, és ezt a jogát senki meg ne sérthesse (...) hogyan túrné a jogszerűség, hogy valaki birtokba vegye és élvezze azt, amiért más fáradozott? Ahogyan az okozat követi a létrehozó okot, úgy a munka hozama is kizárólag azt illeti meg, aki munkáját ebbe fektette. Ezért az egész emberiség... magában a természetjogban találja meg a földi javak elosztásának alapját, így a magántulajdont, mint az ember természetének és a békés, nyugodt együttélésnek leginkább megfelelő jogot minden időben szentesítette a gyakorlat.”^[8]

Még számtalan azonos vagy nagyon hasonló gondolatot lehetne idézni a magántulajdonra, annak a természetességére, quasi „természeti erejére” vonatkozóan, ami évszázadokon át egyúttal ember- és társadalomformáló erővé is vált, és ilyenként is hatott. Ezt a hatást, ezt a folyamatot sommázta – főleg az erőszakos szocializálási kísérletekkel szemben – Navratil Ákos már 1905-ben: „A történelmi múlt a magántulajdon mellett bizonyít.”^[9] Ez a megállapítás egy évszázados előtekintésben – a hatalmas kitérők, visszafordítási, totális társadalmisítási kísérletek ellenére is – igaznak bizonyult, sőt, mint folyamat, a jövőbe tekintve is aktuális.

6. A magántulajdon természetességéhez meg kell még említeni egy nagyon fontos természeti, mondhatni biológiai „szerveződést”, a társadalmi és a gazdasági élet legkisebb, ám legalapvetőbb emberi közösségét, a házasság és a család intézményét. A magántulajdonra a tételes jog és a jogtudomány a maga nézőpontjából, egy meghatározott jogalanyra (a tulajdonosra) és egy meghatározott jogtárgyra (a dologra) fókuszálva fordított kiemelt figyelmet. Más társadalomtudományokat azonban – különösen az etikát, a szociológiát és a közgazdaságtant – egyéb szempontok, a magántulajdon társadalmi és gazdasági kihatásai érdekelték elsősorban, és ezeket a jog sem hagyhatta figyelmen kívül. Amennyire természetes tény volt, hogy „a társadalmi élet alapegysége a *család*”, olyannyira természetes volt az is, hogy „a család jogi jelentősége a szűkebb családi kör személyi és vagyoni természetű, magánjogi viszonyaira szorítkozik.”^[10] A tulajdon intézményére vetítve ez azt jelentette, hogy a magántulajdon alapegysége is a családi vagyon volt, a nemzetgazdaság és a gazdálkodás alapegysége pedig a családi gazdaság. A polgár saját munkájára és saját tulajdonára alapozott létbiztonsága és szabadsága tehát egyúttal és természetsszerűleg a családja munkáját, tulajdonát, létbiztonságát és privát autonómiáját is jelentette. A vagyonos polgár fogalma felölelte a vagyonos polgári család fogalmát is, valójában ezek alkották a polgári társadalmat.

[8] *A társadalom keresztény alapelvei*. Rerum Novarum. A KDNP kiadása. Budapest, 1991. 16–17.

[9] Navratil Ákos: *A gazdasági élet és a jogi rend*. Pallas Nyomda, Budapest, 1905. 56.

[10] Szladits Károly: *A magyar magánjog*, I. Grill Kiadó, Budapest, 1941. 38.

Mintha a „bonus et diligens pater familias” köszönne vissza ezekből a gondolatokból, de nem mint absztrakt jogelv, nem mint az általában elvárható magatartás magánjogi zsinórmértéke, hanem mint egy eleven – igaz ugyan, hogy eszményített (eszménnyé tett) – ember. Mint a polgár modellje, aki jó (tisztességes, becsületes) ember és gondos (körültekintő, szorgalmas, takarékos) gazdálkodó, aki fáradtságos munkával hat, alkot és gyarapít, hogy önmaga, a családja és ezzel nemzete sorsát is jobbra fordítsa. Ezt az emberképet és az ebből összegződő társadalomképet jogilag kötelezővé tenni és minden egyestől minden életviszonyban kikényszeríteni nem lehet. Lehet és kell is azonban a jog, különösképpen a magánjog ember- és társadalomképévé, fő célkitűzésévé tenni, ahogyan tette ezt, mintegy a klasszikus magyar magánjog fejlődésének mérföldköveként Szladits Károly: „Az életviszonyoknak főképen két köre az, amelyben az ember túlnyomóan mint magánegyén áll szemben más magánegyénekkel: a *magángazdaság és a családi élet*. Ezek a magánjog főtárgyai; a magánjog lényegében *vagyonjog és családjog*.”^[11]

Ugyanakkor Szladits már tisztában volt a klasszikus magánjogot, az annak ember- és társadalomképét fenyegető veszélyekkel is. Ismerte az I. világháborút, majd az 1929–33-as világgazdasági válságot követő „válságjogi” jogalkotás hatásait, a közjog „benyomulását” a magánjogba. Tudott a szovjet típusú társadalmasításról és tervgazdálkodásról, amit éppúgy határozottan elutasított, mint a német nemzeti szocializmus nálunk is divatos „gazdasági jogi” teóriáját. Mindezekben a magánjog teljes elközjogiasításának veszélyét, egyúttal a magánélet, a privát autonómia végét látta. Ugyanakkor – részben fejet hajtva a változó világ tényei előtt, részben kijavítandó a magánjognak, mint az „önzés bibliájának” hibáit és hiányosságait – maga is elismerte, sőt szorgalmazta a magánjog szocializálásának és etizálásának szükségességét. Mérsékelt kompromisszum-készséggel írta: „A magángazdaság és a családi élet viszonyai is át meg át vannak szöve közjogi szabályokkal. Hogy ezek az életviszonyok mennyiben állanak közjogi, mennyiben magánjogi szabályok uralma alatt, az az emberi művelődés különböző szakai szerint változik és szoros összefüggésben áll a társadalmi gazdálkodás és a családi élet formáival.”^[12] A megfogalmazásból úgy tűnhet, mintha Szladits tág mozgásteret adott volna az állam és a közjog térnyerésének a magánélet és a magánjog rovására. Másutt azonban konkrétan fogalmaz, amiből egyértelmű, hogy egyfajta kiegyensúlyozottságot, „arany középutat” keresett: „A társadalmi gazdálkodás mindig egyéni (individuális) és közületi (kollektív) gazdálkodási módok összehatásából áll. Az elképzelhető legszélső közületi rabság (kommunizmus) sem lehetne el bizonyos egyéni (fogyasztási) vagyonkör elismerése nélkül, amelyen belül az egyén szabadon rendelkezik. Viszont – magasabb kultúrfokon – alig van olyan szélsően individuális gazdálkodás, amely bizonyos közös célokra ne egyesítene gazdasági

[11] L. Szladits: *i. m.* 23.

[12] *Uo.*

erőket (közháztartás).^[13] Ebből a megfogalmazásból derül ki, hogy Szladits a kommunizmust kollektív rabságnak tekintette, amihez képest a magasabb kultúrfokot a nem szélsőségesen individualista magángazdálkodás jelenti, aminek egyenlenségeit – szociális és etikai indíttatású – közösségi újraelosztási eszközök korrigálják. Ebben a felfogásban a „közháztartás” éppen a magánháztartások fennmaradását, megerősítését, kiegészítését, nem pedig a helyettesítését szolgálja. Szladits tehát az emberi személyiséget, a családi kisközösséget és a magángazdálkodást óvta és féltette a túlzott kollektivizálástól, az abban való elvegyüléstől és feloldódástól, és ami azzal szükségképpen együtt jár, a közjog uralmától: „A közületi gazdálkodásban az egyes ember úgy szerepel, mint a közület szerve. A közületi gazdálkodás joga tehát alapjában mindig közjog. Magánvagyonjog csak az egyéni vagy magángazdálkodás körében állhat fenn. (...) A magángazdasági rendnek nélkülözhetetlen előfeltétele a *magántulajdon rendje, amely biztosítja az egyes gazdálkodó alany részére az uralmat a termelés tényezőin.* (...) A magánjog ehhez képest a mai társadalmi gazdasági rend *létfeltétele és biztosítója.*” (kiemelések tőlem – L. B.)^[14] Ebben a felfogásban az „egyes gazdálkodó alany”, mint a magánjog emberképe, az egyénileg, családi keretben, egymással szövetkezve vagy társulva gazdálkodók millióit, a társadalom meghatározó többségét jelenti és egyúttal ez a társadalom arculatát, a társadalomképet is meghatározza.

7. Ez az a magánjogi ember- és társadalomkép, ami előbb a külső katonai elnyomó hatalom által ránkerőszakolt kommunista embertípusnak, a tervgazdaságnak és a totalitárius diktatúrának köszönhetően, majd folytatólagosan az ugyancsak külső gazdasági-pénzügyi hatalmi tényezők által ránkerőszakolt rendszerváltási folyamatnak, a globalizációs emberképnek, gazdasági és társadalmi modellnek az eredményeként szétesett, pillanatnyi állás szerint nem létezik, visszaállításának még a reménye sem körvonalazódik. Ami helyette kialakult, az a városokba, nagyüzemekbe koncentrált (a munka és a gazdálkodás természeti alapjaitól elszakított) *bérmunkás fogyasztók sokasága*. Egyfelől „a *bérmunka társadalma*”, másfelől „*fogyasztói társadalom*”. Az ember nem mint „egyes gazdálkodó alany” részese a tőle függetlenül szervezett globális tömegtermelési folyamatoknak, hanem mint egy egységnyi emberi erőforrás, aki bármikor másikra cserélhető. Hogy ezt elkerülje, a reális értéknél kevesebért is dolgozik, de hogy többet fogyaszthasson, hitelek fejében elzálogosítja a vagyonát és a munkaerejét is. Mai jólétéért – többnyire csak egy kicsivel jobb létéért – nem csak őseitől örökölt tartalékait, de a jövőjét is feléli, nem köt házasságot, nem vállal gyermeket, elveszi vagy rontja a jövő generációk választási esélyeit. Az önpusztításra is képes, hogy percről-percre jól érezze magát. Pazarló, *hedonista ember*, „*good feel*” *társadalom*; felelőtlen, fenntarthatatlan jelen, kilátástalan jövő. Lehangoló, reményvesztett ember- és társadalomkép.

[13] *Uo.* 32.

[14] *Uo.* 33.

8. Ezért olyan izgalmas a kérdés, van-e az új Ptk-nak ember- és társadalomképe? Ha nincs, akkor feladta volna, és többé nincs is rá szükség? Ha van, akkor az a régi, változatlanul, hiszen valójában sohasem valósult meg, vagy a mai élvezkedő fogyasztó, mint realitás? A választ keresnünk kell, hiszen a magánjog a jövőben sem lehet meg ember- és társadalomkép, mint cél és egyben érték nélkül.

A jogirodalomban egyetlen írást találtam, amely az új Ptk. „új” emberképét felvázolta: „*az öntudatos, autonóm, bátran kockáztató, saját ügyeit felnőtt módon intézni tudó emberkép, akinek nincs szüksége minden oldalról állami megtámasztásra, még kevésbé az állam gyámkodására.*”^[15] Ennek az emberképnek az előképeként maga a szerző is utal a „bonus et diligens paterfamiliasra”, az előrelátó és okos férfira („*homme prudent et prévoyant*”), az ésszerűen gondolkodó emberre („*reasonable man*”), vagy a magyar magánjogban honos „*jó gazda*” fogalmára. Vagyis ez az új emberkép nagyon is a régi, és én ennek örülök, mert olyan alapvető (civilizációs) érték, amit nagy kár lenne kidobni, különösen mert nincs, eddig sem volt, és nem is körvonalazódik jobb nála. Elsőrendű kötelességünk tehát ezt az emberképet – mint apáink, nagyapáink, dédapáink képét szobánkban az „ősök falán” – megőrizni. De nem elég megőrizni sem, mármint holt betűként, vagy akár absztrakt magatartási mérceként a törvénykönyvben, hanem „szellemét”, azaz értéktartalmát életben is kell tartani, autonóm mozgásterét, szabadságának feltételrendszerét – folyamatosan – újra kell teremteni.

Ha ezt az értéktartalmat hordozó *emberképet*, úgy is mondhatjuk *emberfajtat* a kipusztulás veszélye fenyegeti (sok más élőlény között), mert világalomra törő hatalmas erők (kommunizmus, multinacionális társaságok, globális pénzügyi intézmények) szándékosan – hol valóságosan, hol „csak” fondorlattal – irtják (ténylegesen likvidálják, akarattalan bábfigurává alakítják, vagy csak meggyengítik, függővé, kiszolgáltatottá teszik), akkor az új törvénykönyv és az annak szellemét tükröző magánjog-politikai eszközök által is védetté kell nyilvánítani. Miért csak a kék bálnát, a kerecsensólymot, vagy a magyar kikericsét, a bánáti bazsarózsát illetné meg az élethez, a fennmaradáshoz való jog?

9. Az emberek újabban szeretnek skanzenbe járni. Szeretik látni, hogy lehe-
tett egyszerűbben, természetesebben, testben és lélekben egészségesebben, a közösséggel és a természettel is harmóniában – tehát boldogabban – élni, boldogulni. És nem akarják feladni a reményt, hogy ez a jövőbe tekintve sem lehetetlen. Elvégre a múlt fénye is megvilágíthatja a jövő útját. Lehet, hogy egyesek szemében ez „skanzen-romantika”, sőt történelmi anakronizmus, mások szemében viszont a fenntartható fejlődés útja, a természeti és a gazdasági-társadalmi egyensúly feltétele. A legkorszerűbb (nem a mában, hanem a jövőben) gondolkodók, az öko-filozófia és az öko-közgazdaságtan hívei újra az egyes emberben és az emberléptékű kisközösségekben, az egyéni és családi gazdálkodásban, a természetes, egészséges és kreativitást elősegítő kistulajdonban látják legnagyobb problémáink megoldását. „A kis egységekbe szerveződött emberek

[15] Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. sz. 13–19., 15.

jobban gondját viselik a maguk földdarabjának vagy más természeti erőforrásnak, mint a névtelen vállalatok vagy a nagyzási hóhortban szenvedő kormányzatok. (...) A család mellett a munka és a munka által létrehozott kapcsolatok képezik a társadalom igazi alapját. Ha az alapok betegek, hogyan lehet a társadalom egészséges?”^[16] Az újfajta gondolkodás lényegét Ernst Schumacher – Mahatma Gandhira hivatkozva – így foglalta össze: „tömegek általi termelést, nem pedig tömegtermelést. ...az emberek csak kicsi, áttekinthető csoportokban lehetnek önmaguk. Így hát meg kell tanulnunk olyan tagolt szerkezet fogalmaiban gondolkodni, amely kisléptékű egységek sokaságát képes magába olvasztani.”^[17] A magánjogi kodifikációval összefüggésben ugyanezt Meszlény Artúr már több mint fél évszázada megfogalmazta: „...tudatában vagyunk annak, hogy amikor a vagyonegységek konzerválása érdekében működünk, a vagyoneelosztás gazdasági törvényeiből kifolyólag a túlnyomó számban levő kis vagyonegységekért szállunk síkra, azok teljesítőképességét fokozzuk, azok teherviselését könnyítjük, azok hitelét emeljük. Minél kisebb a vagyon, relatíve annál több munka fekszik benne; a kis vagyonok együtt-tartásában a munka gyümölcsét oltalmazzuk.”^[18] Meszlény a saját munkával szerzett saját vagyon oltalmán keresztül a dolgostulajdonos ember védelmét helyezte a magánjog középpontjába, és egyúttal meghatározta az állam magánjogpolitikai kötelezettségeinek súlypontjait is. Programja akár a fenntartható fejlődés és azon belül a *fenntartandó magánjog* programja is lehetne, ami nem csak aktuális, de jövőbemutató is.

10. A kisléptékű egységek tagolt szerkezetének igaznak kell lenni a tulajdonszerkezetre, a gazdaságszerkezetre, a településszerkezetre, de még a demokráciára, a szociális piacgazdaság egészére is. Ez az a szerkezet, aminek középpontjában változatlanul az ember áll, nem absztrahálva, hanem gondolkodó és érző, a maga és a családja boldogulásáért küzdő, eleven emberként. Az „emberléptékűség” sohasem lehet idejétmúlt, akármilyen technikai, nagyüzemi, társadalmasítási, multinacionális vagy globális erők támadják és fenyegezzék is. Elvégre „nem a nép van a gazdálkodásért, hanem a gazdálkodás van a népért.” Ahogyan azt már Veres Péter bölcsen összefoglalta és javasolta: „A kormányoknak az a kötelességük, hogy ezt a kisüzemi termelést úgy szervezzék meg minden téren, értékesítéssel, hitellel, gépekkel, traktor-állomásokkal, szövetkezetekkel, szakiskolákkal és mintagazdaságokkal, hogy a legfejlettebb nagyüzemekkel is felvehessék a versenyt. És ezt lehet is. Ha a nagy gépek nem alkalmasak a kisüzemben, akkor gyártani kell apró gépeket... Fő az, hogy mentől több ember szabadnak érezze magát.”^[19] Mintha csak folytatta vagy idézte volna Veres Péter gondolatát Ernst Schumacher, immár szélesebb összefüggésben, ökológiai és fenntarthatósági szempontból. „Nem kételkedem benne, hogy a műszaki fejlődésnek új irányt lehet szabni, olyan irányt, amely a fejlődést visszavezeti az ember valódi igénye-

[16] Ernst Schumacher: *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 35–36.

[17] *Uo.* 76.

[18] Meszlény: *i. m.* 48.

[19] Veres: *i. m.* 90–91.

ihhez, vagyis: *az ember tényleges méreteihez*. Az ember kicsi, következőképpen a kicsi szép. Az óriás méretek hajszolása az önpusztítás szenvedélye.^[20] Márpedig a technikának – és a modern kor minden „vívmányának” – az embert kell szolgálnia az elembertelenítése helyett. Így pl. éppen a műszaki-technikai fejlődés napjainkra a gazdálkodás minden területén kifejlesztette azokat az „apró gépeket”, amelyek a kisüzemi, személyes és családi gazdálkodást (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és szolgáltatási tevékenységeket) újból lehetővé teszik.

Ugyanakkor az emberléptékűség megőrzése, ideértve az ember személyiségét fejlesztő és önazonosságát erősítő kisközösségek megőrzését is, nem csupán társadalmi-gazdasági, de egyben természeti-biológiai kíváncsalom is. Az individuális önzésből „A legfontosabb kiút talán a társadalmak újraépítése kisközösségekből. Ezekben a közösségekben... a kölcsönösség folyamatosan monitorozható, a közösség tagjai ezáltal egymást lélekben folyamatosan nemesítik. Közös kimunkált eszmékért harcolnak, és egy nagyobb társadalmi szerveződés, egy nemzet ideális építőköveivé válhatnak.”^[21]

Egy önmagáért és családjáért munkálkodó, a létfenntartásához szükséges javairól öngondoskodó, közössége tagjaival kölcsönösen előnyös, együttműködésen és nem önzésen alapuló kapcsolatokat létesítő ember képe rajzolódik ki tehát újra előttünk. Ez volt és ez marad is a fenntartandó magánjog emberképe, és ezekből az emberekből áll össze a magánjog fenntartható társadalomképe. Lehet, hogy az új Ptk., amennyiben ezt őrzi meg, a „magánjog skanzenjének” tűnik majd, de ha nem ezt teszi, eltűnik, kiüresedik maga is. A túlméretes szervezetek és intézmények már a nemzeti közjog kereteit is széttörték, a nemzeti magánjogokról pedig tudomást sem vesznek. Ahogyan nem számottevő tétel a számukra az egyes (kis-) ember és annak mindennapi élete sem. Márpedig a magánjog a „mindennapok”, a kisemberek joga.^[22] Ezért jól tesszük, ha ragaszkodunk – foggal-körömmel, mint Veres Péter kisbirtokosa a földjéhez – a magánjog klasszikus ember- és társadalomképéhez. Elvégre nem csupán a fenntartandó magánjogról, hanem általa védetten is az életünkről, a munkánkról, a legszentebb tulajdonunkról, a boldogulásunkról, a szabadságunkról van szó.

[20] Schumacher: *i. m.* 163–164.

[21] Freund Tamás: Az önzés és az elmagányosodott ember. *Magyar Szemle*, Új évfolyam, XIV. 2. sz. 2005. 1–4/3.

[22] Asztalos László: *Polgári jogi alaptan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 13.